

REGGIO

Kisebbség, Politika, Társadalom

Határon túli magyar nyelvváltozatok

A TERMINI magyar-magyar szótár

A kisebbségi magyar felsőoktatás nyelvi kihívásai

Magyar zsidó identitásopciók a Horthy-korszakban

Az észak-erdélyi zsidóság 1946-ban

Az ortodox egyház és a magyar nemzeti célok

2010/3

SZERKESZTŐSÉG

Bárdi Nándor
Kovács Éva
Papp Z. Attila
Szerbhorváth György

MTA ENKI 1014 Budapest, Országház u. 30. III. 9.
Tel.: (00 36 1) 224 6796 (kedd és csütörtök)
Fax: (00 36 1) 224 6793
E-mail: regio@chello.hu

Felelős kiadó: Kalonda Bt. ügyvezetője
Tördelés és sokszorosítás: Kalonda Bt.

© Kalonda Bt. 2010

ISSN 0865-557X

REGIO

Kisebbség, Politika, Társadalom. 21. évfolyam, 2010. 3. szám

TÁRSASNYELVÉSZET

CSEERNICKÓ ISTVÁN – PÉNTEK JÁNOS – SZABÓMIHÁLY GIZELLA
A határon túli magyar nyelvváltozatok a többségi nyelvpolitikák
rendszerében: Románia és Ukrajna példája 3

LANSTYÁK ISTVÁN – BENŐ ATTILA – JUHÁSZ TIHAMÉR
A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis 37

FERENC VIKTÓRIA
A kisebbségi magyar felsőoktatás és nyelvi kihívásai
a Kárpát-medencében: problémák és feladatok 59

ZSIDÓ HELYZETTUDATOK: AZONOSSÁGKERESÉSBEN, TÚLÉLŐKÉNT

LACZÓ FERENC
Magyar zsidó identitásopciók. Tudományos szövegek identitás-
diskurzusainak elemzése a Horthy-korban megjelent
IMIT évkönyvek alapján 91

GIDÓ ATTILA
A holokauszt mérlege. 1946-os helyzetkép az észak-erdélyi
zsidóságról 116

MŰHELY

- MANZINGER KRISZTIÁN
Az ortodox egyház a magyar nemzeti célok szolgálatában? 149

KRITIKA

- VARGA-KUNA BÁLINT
Felhelyezni Közép-Európát a historiográfia térképére.
(Monika Baár: *Historians and Nationalism. East-Central Europe
in the Nineteenth Century*. Oxford University Press,
Oxford, 2010.) 181

TÁRSASNYELVÉSZET

CSERNICSKÓ ISTVÁN – PÉNTEK JÁNOS –
SZABÓMIHÁLY GIZELLA

A határon túli magyar nyelvváltozatok a többségi nyelvpolitikák rendszerében: Románia és Ukrajna példája

1. BEVEZETÉS

A kisebbségi magyar közösségek hosszú távú fennmaradása szempontjából a nyelvmegtartás meghatározó. Ez pedig csak akkor érhető el, ha a magyar nyelv nem szorul vissza a magánéletbe, hanem pozíciói megmaradnak és erősödnek a nyilvános nyelvhasználati színtereken is. Az már az 1990-es évek első felében egyértelművé vált: a hagyományos értelemben vett nyelvművelés eszközei nem alkalmasak arra, hogy érdemben befolyásolják a magyar nyelv státusát, helyzetét Magyarországon kívül.¹ A magyar nyelv helyzetére, státusára, használati körére érdemben a nyelvpolitikai és nyelvtervezési döntések lehetnek hatással. Ám a Magyarországgal szomszédos országokban a magyarok kisebbségi közösséget alkotnak, a nyelvpolitika és nyelvtervezés azonban jellemzően olyan tevékenységek, melyek az államok vagy állami kontroll alatt álló intézmények hatásköre. Ezzel párhuzamosan, vagy nem ritkán ezzel ellentétes irányban hatnak az egyes civil mozgalmak, társadalmi vagy politikai szervezetek saját nyelvpolitikai törekvései, nyilván annak következtében, hogy mások a többségi és a kisebbségi közösségek céljai és törekvései.

¹ Az ide vonatkozó vitacikkek összefoglalását lásd: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris, Budapest, 1998.

Ebben a tanulmányban azt tekintjük át, hogyan jelenik meg, megjelenik-e egyáltalán két, Magyarországgal szomszédos állam (Románia és Ukrajna) nyelvpolitikájában a magyar nyelv, illetve milyen társadalmi, politikai és nyelvi célok elérésre irányulnak ezek a nyelvpolitikák. Mivel a nyelvpolitikát a politikai szereplők szintjére helyezzük, és többnyelvű környezetben vizsgáljuk, a tanulmányban az érintett államok döntéshozó szerveinek és a kisebbségi politikai szerveződéseknek a többségi nyelv és a kisebbségi nyelvek (ezen belül a magyar) viszonyával, funkciómegoszlásukkal, használatukkal kapcsolatos elképzeléseit, döntéseit tárgyaljuk.

2. A KISEBBSÉGI KÖZÖSSÉGEK NYELVPOLITIKAI ÉS NYELVI JOGI HELYZETE: ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK

A trianoni békedöntés után több országba került magyar közösségek nemzetiségi és nyelvi jogait elsősorban az adott állam többségi nemzetének politikája, a kisebbségekhez való viszonya határozta meg. A második világháborút követően (az ausztriai közösséget kivéve) a szovjet érdekszféra államaiba került magyar kisebbségeknek a kötelező internacionalista propaganda köntösébe bújtatott asszimilációs politikával kellett szembenézniük. Ez a politika időnként szélsőséges formában nyilvánult meg (l. pl. a 18–55 éves kárpátaljai magyar férfiak 1944 novemberi deportálását, vagy a csehszlovákiai magyarság 1945 és 1948 közötti teljes jogfosztottságát).

Az évek során a szocialista tábor országaiban élő magyar közösségek mindegyikében sikerült átmenteni/kialakítani valamilyen mértékű magyar intézményrendszert: iskolákat, könyvtárakat, színházakat, közművelődési intézményeket stb. A magyar nyelv tehát, ha korlátozott mértékben is, de jelen volt a nyilvános szférában, elsősorban az oktatásban és a kulturális életben a Magyarországgal szomszédos országokban. Ennek ellenére minden régióban jelentős asszimilációs veszteségek érték a magyar kisebbségeket.

A 20. század végén a térség politikai és gazdasági átrendeződése merőben új helyzetet teremtett a Kárpát-medencében. A szovjet befolyás megszűnése, a demokratikus átalakulás a nemzetiségi és nyelvi jogok területén is változásokat hozott. Ám a megváltozott helyzet azt is magával hozta, hogy a frissen függetlenné vált államokban a többségi nemzetek és a kisebbségi magyar közösségek közösségépítő törekvései keresztezték egymást. A fokozatosan saját államiságot nyert szlovákok,

ukránok, szerbek, horvátok és szlovének a kötelező internacionalizmus béklyóját levetve nemzetállam-építésbe kezdtek. A románok már a 60-as évek végétől eltávolodtak a kötelező internacionalizmustól a nemzeti szocializmus irányába, a 70-es évek kezdetétől egyre drasztikusabb kisebbségellenes politikát folytattak. Mindegyik államban kiemelt, szimbolikus szerepet kapott az ún. államnyelv, amely egybeesik a többségi nemzet nyelvével. Ugyanakkor azonban a demokratikus átalakításban rejlő lehetőségeket kihasználó magyar kisebbségek az 1990-es évekkel kezdődően minden régióban megszervezték saját érdekvédelmüket, igyekeztek nemzetiségi és nyelvi jogaikat kibővíteni, intézményhálózatukat megerősíteni.

3. A ROMÁNIAI ÉS UKRAJNAI NYELVPOLITIKA ÉS A MAGYAR VONATKOZÁSOK

3.1. Románia

Romániában – a népszámlálási adatok szerint – a kisebbségieknek az össznépességen belüli aránya 10,52%, a nem román anyanyelvűeké: 8,96%. Ezen belül a magyar és a roma kisebbség különül el, előbbi aránya 6,6%, utóbbié 2,5%; egy következő csoportban az ukrán, a német, az orosz, a török és a tatár nyelv szerepel azzal, hogy a populáció egészében 1% alatti, a kisebbségi populációban 1% feletti. Figyelemre méltó, hogy a kisebbségiek közül csak a magyar esetében nagyobb a magyar anyanyelvűek száma, mint a magyar nemzetiségűeké. A többi kisebbség a kisebbségi populáción belül is 1% alatti arányban szerepel.² Az 1992–2002 közötti időszakban a demográfiai trend általános csökkenést mutatott a roma, a horvát és a görög kisebbség kivételével. Az országotól lényegesen eltérő képet mutat az erdélyi nagyrégió demográfiai helyzete, ahol 74,7% a román, 19,6% a magyar, 3,4% a roma, illetve 1% alatti az ukrán, a német, a szerb és a szlovák nemzetiség aránya.³ A magyar nyelv valóságos, nyelvkörnyezeti aránya tehát nem az országos 6,6%, hanem

² Az adatok a legutóbbi, 2002-es népszámlálás adatsoraiból valók.

³ Az Erdélyre vonatkozó adatok közvetlen forrása: Kocsis Károly – Bottlik Zsolt – Tátrai Patrik.: *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióiban (1989–2002)*. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 2006. 23–42, 88–103.

az erdélyi közel 20%-os. A politikai, oktatáspolitikai közbeszédben kizárólag a megtévesztő országos arányra szokás hivatkozni, Bukarestben pedig, ahol a politikai döntések születnek, az országos arány alapján szintén ezt az elhanyagolható sokszínűséget érzik, a releváns sokféleséget nem. A multikulturalitás divatos jelszava is gyakran csak arra szolgál (pl. a kolozsvári egyetemen is), hogy a valóban jelen levő, helyi nyelvről és kultúráról elterelje a figyelmet.

Az asszimilációs kisebbségpolitikák jórészt általános elvének megfelelően, amely szerint „minél kevesebb, annál kedvezőbb”, a román kisebbség- és nyelvpolitika szempontjából, arányainál fogva, a magyar és a roma etnikumnak, a magyar és a cigány nyelvnek van kiemelt jelentősége. A kettő azonban mind jellegében, történelmi háttérében, mind jelenkori folyamataiban teljesen eltér egymástól. Közismert Erdélynek a magyar államisághoz való tartozása nagyrégióként évszázadokon át, belső egységeinek sok évszázadra visszanyúló autonómiája, az erdélyi magyarnak a magyar nyelvvel és kultúrával való szerves összetartozása. A közös nyelv és a kultúra teszi ma is erős identitásúvá, nemzeti alapon összetartozóvá az erdélyi magyarokat a magyarországiakkal, a többi külső régió magyarjaival és a magyar diaszpórával. Kisebbségi státusában a magyarra is a térvesztés, a regresszió jellemző, a demográfiai apadás és az asszimiláció, és az, hogy mindezek ellenére Romániában a magyar az egyetlen olyan nyelv, amelynek több anyanyelvű beszélője van, mint ahányan magyar nemzetiségűnek vallják magukat. A roma diaszpóra-ként az egész országban, egész Európában jelen levő etnikum, számában és arányaiban Romániában bizonyára jóval népesebb, mint amit a népszámlálási adatok tükröznek. Az egyetlen olyan etnikum, amely biológiai reprodukciója, disszimilációja és nyelvi revitalizációja következtében erős expanzióban van. A roma etnikumúak több mint fele más anyanyelvűnek vallja magát, a magyar régiókban magyar anyanyelvűnek. Ezek a lényeges eltérések mind eltérő, differenciált kisebbség- és nyelvpolitikát igényelnének: a roma kérdés a maga Európára kiterjedő jellegében elsősorban szociális, kulturális, etnikai, jóval kisebb mértékben nyelvi jellegű, a magyar elsődlegesen nyelvi, kulturális és regionális (autonómia) igényű. Az egyik egy erőteljes expanzív és offenzív, helyét kereső diaszpóra egész Európában, a másik egy regresszív, defenzív, összetartó és értékőrző nyelvi közösség a maga történelmi szálláshelyén. A magyarok számára ennél fogva rendkívül nagy tétje van a nyelvmegtartásnak, amelynek kulcsa a nyelv szabad használata. Az állam nyelvpolitikája

azonban – az egyenlőség rosszul értelmezett elvéből kiindulva – megoldásaiban jórészt uniformizáló jellegű és tendenciájú. Az uniformizálás pedig mindig az erősebb etnolingvisztikai vitalitású, legnagyobb arányú etnikai és nyelvi csoportokat érinti kedvezőtlenül.

A nyelvpolitika megvalósulásának kiemelt színhelye a parlament. Romániában a kisebbségek parlamenti képviselőit a választási törvények szabályozzák: alacsonyabb bejutási küszöbrel biztosítják minden kisebbség számára egy mandátum megszerzésének lehetőségét. A magyar az egyetlen, amely szabályos képviselő útján szerzi mandátumait. A mostani parlamenti ciklusban a román parlamentben 22 képviselő képviseli a magyar közösséget, 18 a többi romániai kisebbséget.

A kormányzati szintű érdekérvényesítés lehetősége 1993-ban intézményesült. Ennek az intézménynek azóta többször változott a neve és a státusza, ma ez az Etnikumközi Kapcsolatok Hivatala. Meghatározó szerepe van a végrehajtó hatalom szintjén: határozatokat kezdeményezhet, felügyeli a kisebbségvédelmi jogszabályok betartását. A kormány már 2000-ben határozott arról, hogy intézetet hoz létre a kisebbségek kutatására, a *Nemzeti Kisebbségkutató Intézet* (a román elnevezés pontos fordítása: „A Nemzeti Kisebbségek Problémáit Kutató Intézet”) 2007-ben kezdte el működését kormányzati intézményként Kolozsváron.⁴

Az erdélyi magyarság politikai érdekképviselője, az RMDSz 1996-tól vállalt kormányzati szereplést, azóta a politikai konjunktúrától függően, változó koalíciós partnerekkel része a hatalomnak. Ezzel megnövekedett ugyan a mozgástere, több lehetősége nyílt a döntések közvetlen befolyásolására mind a törvénykezdeményezésekben, mind a végrehajtásban, de ennek arányában megnőtt a felelőssége is. Ez a szerepvállalás, valamint az a tény, hogy a közösség legfőbb elvárásai (önálló egyetem, autonómia, a magyar nyelv státuszának rendezése, kisebbségi törvény, korlátozást és hátrányos megkülönböztetést nem tartalmazó oktatási törvény) nem teljesültek, kialakította az érdekképviselőt közösségen belüli ellenzékét, nyelvi ügyekben is egyre inkább aktivizálta a szakmai és a civil szervezeteket is.

A romániai kisebbségek közül a magyar nemzeti közösség volt az, amely 1990 után – szabadabb légkörben, bátorító nemzetközi környezetben – a legerőteljesebben nyilvánította ki jogigényét. Ennek következtében általában javult a magyar nyelv jogi státusza Romániában. Ennek

⁴ www.ispmn.gov.ro

a javulásnak a fázisait Veress Emőd⁵ jogász a következő eseményekkel kapcsolja össze: 1. 1991-ben egy ma már nem hatályos közigazgatási törvény általánosan ismerte el az anyanyelv-használati jogokat olyan területi-közigazgatási egységekben, ahol „jelentős”, számban élnek valamely kisebbséghez tartozó személyek. 2. Az 1999. évi 188. törvény a köztisztviselők jogállásáról rendelkezett úgy, hogy ott, ahol a kisebbségekhez tartozó személyek aránya meghaladja a 20 százalékot, az állampolgárokkal közvetlen kapcsolatban álló tisztviselők ismerni fogják az illető nemzeti kisebbség nyelvét (ezt a törvény nem abszolút alkalmazási feltételként írja elő). Ezt teljesíti ki a 2001-ben elfogadott helyi közigazgatási törvény, amely biztosítja a nyelvhasználati jogokat a kisebbségek számára mindazokban az esetekben, amikor az adott településen belüli arányuk meghaladja a 20 százalékot. 3. A 2003-as alkotmánymódosítás a korábbi törvényi előírások közül a legfontosabbakat alkotmányos szintre emeli, és kiterjeszti az anyanyelv-használati jogokat az önkormányzati igazgatásról az államigazgatásra is. A magyar nyelv presztízsét az is növelte, hogy Magyarország csatlakozásával az Európai Uniónak is hivatalos nyelvvé vált. 2007. január 1-jétől Románia is tagja lett az Európai Uniónak. Az ebben a kontextusban még szabadabbá váló mobilitás, némely intézményi kapcsolatok kiterjedése⁶ a magyar nyelvhasználatot is bátorítja, új színtereit teremti meg a nyelvhasználatnak. Jelentős az is, hogy a közösség saját képviselői is bejutottak az Európai Parlamentbe, és így ott is kifejezhetik véleményüket mindarról, ami az országban vagy Európában történik.

A legfontosabb belső jogforrás az ország alkotmánya. Ennek első cikkelye nyilvánítja ki Románia nemzeti állam státusát, szuverén, független és egységes jellegét. A 13. szakasz azt, hogy a román az ország hivatalos nyelve. A 148. szakasz (1) bekezdése pedig azt írja elő, hogy nem lehet felülvizsgálni az alkotmánynak azokat a rendelkezéseit, amelyek az egységes, oszthatatlan nemzeti államra, területi integritásra és a hivatalos nyelvre vonatkoznak. Mindezek ellentételezéseként az alkotmány biztosítja a kisebbségekhez tartozó személyek jogát anyanyelvük tanulása-

⁵ Veress Emőd: Nyelvi jogok a román közigazgatásban: eredmények és problémák. In: Péntek János – Benő Attila (szerk.) *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 2.* Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, 2005. 126–127.

⁶ Pl. a Magyar Tudományos Akadémia Kolozsvári Területi Bizottságának létrejötte 2007-ben: www.kab.ro

hoz és az ezen a nyelven való oktatáshoz (32. szakasz), a nyelvi, etnikai identitás megőrzéséhez, előjogok, tehát pozitív diszkrimináció nélkül (6. szakasz). Ezeket a jogokat az alkotmány kizárólag személyek, és nem közösségek jogaiként értelmezi, azaz egyéni és nem kollektív jogokként, figyelmen kívül hagyva az erre vonatkozó nemzetközi ajánlásokat.

A névjogot, a személynévválasztás és -használat jogát már az 1968-as névtörvény biztosította, ebben Románia valóban kivétel a környező országokhoz viszonyítva. Hogy ez mégsem érvényesülhetett akadálytalanul, abban elsősorban a helyi hatóságok marasztalhatók el. Ennek is megvan az orvoslási lehetősége: az érintettek elérhetik család- vagy keresztnévük, esetleg mindkét nevük megváltoztatását.

Néhány környező államhoz viszonyítva abban is mindenképpen pozitív kivétel Románia, hogy itt nem készült államnyelvtörvény. A közérdekű tájékoztatásban is általában kedvező a változás: szélesedett a magyar nyelvűség köre. Az önkormányzati tájékoztatás ebben is előtte jár az államhatalmi intézményekének. Folyamatos jogi tájékoztató szerepe van a parlament felügyelete alatt álló *Monitorul Oficial* című kiadvány magyar változatának, a *Hivatalos Közlönynek*. Lényeges különbség, hogy a román változat szövegeinek jogi hatályuk van, a magyarnak csak tájékoztató jellege.

Az oktatási törvénynek kiemelt szerepe van az implicit nyelvpolitika érvényesítésében, mivel az oktatásban a nyelv két vonatkozásban is fontos: elsősorban az oktatás nyelveként, másodsorban pedig az oktatás tárgyaként. Az, hogy milyen az anyanyelvű oktatás, és hogyan folyik az ország nyelvének oktatása, alapvetően meghatározza, hogy milyen lesz a kisebbségiek és a többségiek kétnyelvűsége. Alapvetően azt is, hogy ez milyen mértékben szolgálja, és készíti elő a nyelvcserét. A nyelvi jogokat közvetlenül érintő román oktatási törvény lehetővé teszi ugyan az anyanyelvű oktatást egy olyan oktatási rendszerben, amely az anyanyelv tekintetében korlátozó és diszkriminatív jellegű, de nem teszi lehetővé a magas szintű, additív kétnyelvűség kialakítását. Korlátozó a történelem és a földrajz kötelező román nyelvű oktatásával,⁷ de azzal is, hogy nem teszi lehetővé önálló állami egyetem létrehozását.⁸

⁷ 2011. januárban életbe lépett az új oktatási törvény, amely a közoktatásban megszünteti a földrajz és történelem tárgyak román nyelvű oktatását. – *szerk. megj.*

⁸ Jellemző, hogy 20 év alatt egyetlen olyan miniszteri, kormány- vagy ennél is magasabb szintű, lényeges politikai döntés sem született, amely önálló intézményben, állami költségvetéssel stabil keretet teremtett volna a magyar nyelvű

Főképpen pedig diszkriminatív, lingvicista, mivel az esélyegyenlőséget nem az anyanyelvre alapozza, hanem az államnyelvre, és ezzel a magyar anyanyelvű fiatalok már eleve hátrányos helyzetbe kerülnek. Paradox módon a román nyelv hatékony oktatását sem biztosítja. Nem meglepő ily módon, hogy a magyar nyelvű oktatás alapvető mutatói 1990 után is kedvezőtlen tendenciát mutatnak, pl. iskolázottságban, a felkészültség színvonalában stb. És részben szintén ennek a következménye, hogy magyar szülők jelentős arányban, 30–40%-ban a román egynyelvű oktatást választják gyermekeik számára. Többség–kisebbség viszonyát bizonyára kedvezően befolyásolná, ha a nyelvi környezettől függően a többségi nyelv tanulását, Erdélyben a magyarét. A magyarral szembeni fobia ugyanis jelentős részben abból fakad, hogy érthetetlen, hogy idegen, holott ott van a román beszélő közvetlen környezetében.

Az igazságszolgáltatásban a nyelvhasználat három vonatkozásban válik fontossá. Az egyik az, hogy milyen nyelven beszél az ügyfél, és milyen nyelven beszélnek hozzá. Hogy tehát biztosítják-e számára azt a jogot, hogy megismerje a vele kapcsolatos dokumentumokat, valamint azt, hogy ő az eljárás során mindent megértsen, és őt is megértsék. Ebben a tekintetben a nyelvhasználati jog nem kisebbségi jog, hanem egyetemes emberi jog. Ezt garantálja *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének* 6. cikkelye. A másik az igazságszolgáltatás nyelve, az, hogy milyen nyelven folyik az eljárás, a tárgyalás, milyen nyelven beszél a bíró, az ügyész, az ügyvéd, a szakértők stb. Sok olyan ország van, ahol az eljárás nyelve kizárólagosan az államnyelv, de vannak olyanok is, amelyekben kisebbségi jogként elismerik, megengedik, hogy az eljárás nyelve a helyi közösség nyelve legyen. Izsák Balázs hívta fel a figyelmet arra,⁹ hogy ebben a tekintetben Romániában visszalépés történt: 2003-ban úgy módosult a korábbi törvény, hogy a valóságos kisebbségi jogot törölte, azt tudniillik, hogy az eljárás nyelve is lehet más, mint az állam nyelve, és csupán azt hagyta meg, amely általános emberi jog. A módosított 7. cikkely így hangzik: „A büntetőperben a bírósági eljárás román nyelven folyik. A bírósági szervek előtt biztosítani kell a feleknek és más, a perben megidézett személyeknek anyanyelvük használatát, az eljárás iratai

felsőoktatásnak, holott minden korábbi korlátozás, leépítés, beolvasztás politikai döntés következménye volt.

⁹ Izsák Balázs: Kisebbségi nyelvhasználat a román igazságszolgáltatásban. Oldalbejárat, szolgálati lépcső. *Krónika* 2005. június 19.

román nyelven készülnek.” A jelek szerint a kisebbségi érdekképviselő a törvényhozásban nem volt képes ezzel kapcsolatban érvényesíteni a megszerzett jog visszavonhatatlanságának általános elvét, sőt a mostanában előterjesztett kisebbségi törvénytervezet, szintén figyelmen kívül hagyja a korábbi jog visszaállítását.¹⁰ Ez az egyoldalúság a jogászképzéssel kapcsolatban is megnyilvánul. És ez az igazságszolgáltatás nyelvének harmadik vonatkozását érinti: azt, hogy az ügyfélnek, az állampolgárnak milyen lehetősége van anyanyelve használatára, amikor ügyvédhez, közjegyzőhöz fordul. A lehetőséget nagymértékben korlátozza, hogy a jogászképzés kizárólag román nyelven történik, és hogy a jogászok újabb nemzedékében nagyon kevesen vannak, akik ettől függetlenül beszélnek magyarul. A BBTE ún. magyar „vonalán” a jogászképzés magyar helyei magyar etnikumúaknak vannak fenntartva, a képzés viszont 90%-ában román nyelven folyik. A Sapientia keretében 2010 őszén indult magyar nyelvű jogászképzés.

A nyelvhasználati jogok körének szélesítésében nagy jelentőségű a 2001-ben elfogadott új közigazgatási törvény. Ez általánosabb megfogalmazásban a módosított alkotmányba is bekerült a következőképpen: „Azokban a területi közigazgatási egységekben, ahol az egy nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok jelentős arányban élnek, biztosítják az illető nemzeti kisebbség anyanyelvének használatát, szóban és írásban, a helyi közigazgatási hatóságokkal és a dekoncentrált közszolgálatokkal való kapcsolatukban, az organikus törvény feltételei között.” (120/2) A hivatkozott „organikus” törvény ezt a „jelentős arányt” 20 százalékban határozza meg. Ha tehát a magyar vagy más kisebbség helyi aránya ezt meghaladja, a hatóságoknak biztosítaniuk kell az anyanyelvhasználat jogát és feltételeit: az illető nyelven is nyilvánosságra kell hozni a helyi és megyei tanácsok üléseinek napirendjét, e testületek határozatait, a tanácsok tagjai anyanyelvükön is felszólalhatnak, a hatósághoz és szakigazgatási szervekhez anyanyelvükön is fordulhatnak az állampolgárok (szóban és írásban). Mindehhez biztosítani kell a megfelelő nyelvtudással rendelkező hivatalnokokat. A 90. szakasz 4. bekezdése előírja: „A helyi közigazgatási hatóságok biztosítani fogják, hogy a települések és az autoritásuk alá tartozó közintézmények elnevezését az illető kisebbség anyanyelvén is kifüggeszék, a közérdekű közleményeket pedig az illető kisebbség anyanyelvén is köztudomásra hozzák.” A méltányosság szempontjából

¹⁰ Izsák 2005. i.m.

vitatható, hogy a 10, 20 vagy 30% az a határ, amely fölött a kisebbség helyi jelenléte jelentősnek tekinthető. Talán ennél is fontosabb lehetne az a szempont, hogy a nyelvmegtartás éppen valamely kritikus szint alatt – lehet, éppen 20% alatt – válik kilátástalanná. Ebből a megfontolásból a nyelvmegtartás bátorítására, kedvező feltételekre, pozitív diszkriminációra bizonyára éppen az ilyen kisközösségeknek volna szükségük.

A hivatalos nyelvhasználat színterein túl a jogi előírásoknál fontosabb szerepe van a közéleti vagy a nyilvános nyelvhasználatban a hagyománynak és a nyelvismeretnek. A romániai magyarságnak hozzávetőleg a fele él olyan nyelvi környezetben, amely az adott településen vagy akár a kisebb vagy nagyobb régióban többségében anyanyelvi. Többségében magyar nyelvi régióként legjelentősebb a Székelyföld. Az ilyen jellegű területeken és településeken nyelvileg élesen elkülönül (vagy éppen elszigetelődik) a helyi állami hatóság (prefektúra, rendőrség, katonaság, bíróság), amely mindenütt román többségű vagy egy gyarmati rendszerhez hasonlóan kizárólag román, nem ismeri, vagy ha ismeri, a hivatalban nem használja a helyi lakosság nyelvét. A közigazgatási törvény, mint láttuk, előírja ugyan, hogy azokon a településeken, ahol a lakosság több mint 20 százaléka másnyelvű, a hatóságnak a helyi lakosság nyelvét ismerő hivatalnokot, rendőrt (is) kell alkalmaznia, de ez az előírás az elvi követelmény szintjén áll, a gyakorlatban nem érvényesül. Az olyan környezetben, ahol a hatóság fölénye nyelvi gőgben is megnyilvánul, a helyi nyelvről tudni nem akaró hatóság és az államnyelvet (tökéletesen) nem ismerő helybeliek között gyakorlatilag állandó a kommunikációs feszültség.

A magyar helységnevek kodifikációjában, a hivatalos helységnevjegyzék összeállításában az előző kormányzati ciklus idején az akkori kisebbségi minisztérium felkérésére magyar nyelvészek is részt vettek. Ennek a jegyzéknek a véglegesítése aztán később történt meg a román akadémia keretében. Noha a magyar szakértővel nem rendelkező bukaresti akadémia szakmai illetékessége megkérdőjelezhető, maga a művelet elfogadható eredménnyel zárult, és nem került sor olyasmire, amit sajtóbeli viták szerint a román közvélemény egy része elvárt, hogy ti. a hagyományos magyar nevek helyett a jelenlegi román helységnevek fordításait tegyék hivatalossá.¹¹ Az ellenkezés, a törvény előírásainak akadályozása ebben az esetben is helyi szinten történt: több mint tíz éven

¹¹ Az ezzel kapcsolatos szakmai észrevételeket l. Földrajzinév-bizottság: Állásfoglalás a román Hivatalos Közlönyben közzétett romániai magyar helységnevekről. In: Péntek János–Benő Attila (szerk.): *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*.

át dúlt a „táblaháború”, mint máshol is a külső régiókban (Szlovákiában, Ukrajnában). A magyar helységnévtáblákat lefestették vagy leverték, és ezt tették néha „viszonzásul” a román nyelvű táblákkal is. Most ott tartunk, hogy hasonló háború folyik az utcanév-táblák miatt (Nagyváradon például), pedig a törvény előírása erre is kiterjed.

A többségiek személyes ellenkezésén túl mindenütt megnehezíti az anyanyelv hivatali használatát az a körülmény, hogy a kisebbségi nyelvváltozatból gyakorlatilag hiányzik a hivatali nyelvváltozat, annak terminológiája, szövegtípusai, sajátos stiláris jegyei. Különösen a hivatali nyelv írott változata okoz gondot a magyarul egyébként jól beszélő hivatalnokoknak is: jegyzőkönyvek, határozatok megfogalmazása, típusnyomtatványok összeállítása, a hivatali levelezés stb. Ezen a feltűnő hiányon próbálnak segíteni a nyelvi tervezésben közreműködő szakmai és civil intézmények a folyamatos szaknyelvi konzultációval, kétnyelvű közigazgatási szótárakkal, típusnyomtatványok elkészítésével, az intézménynevek folyamatos kodifikációjával.¹²

A munkahelyi környezet általában román nyelvi környezetet jelent, ezt szigoríthatja a munkahelyi vezetők más nyelvek használatára vonatkozó tiltása vagy bátorítása, esetleg az az egyre inkább terjedő felismerés, hogy pl. a szolgáltatásban, kereskedelemben nyelvtanilag is igazodni kell a megrendelő vagy a vevő elvárásaihoz. A közszolgáltatás, a kereskedelem részben már alkalmazkodik az ilyen igényekhez, noha most gyakran a vevő beidegződései eredményezik, hogy továbbra is románul szólal meg. Nincs határozott tiltás, mint volt korábban, de az üzleti érdek sem érvényesül minden esetben. A kereskedő, az elárusító, a pincér nyelvtudása, magatartása a döntő. Az árucikkeken szereplő használati utasítások, figyelmeztetések rendszerint román nyelvűek (is), ha többnyelvűek, vagy ha az árucikk éppen magyarországi eredetű, akkor magyar nyelvű is (lehet).

Az egészségügyi intézményekben a beteg, kiszolgáltatott helyzetben, az intézmény vagy az orvosi, a kórházi személyzet elvárásaihoz kénytelen alkalmazkodni, az ellenkező irányú természetes alkalmazkodásra ritkán van példa, valamely jog érvényesítéséről vagy a nyelvi jogra való hivatkozásról pedig ilyen körülmények között szó sem lehet.

Következtetesként állapíthatjuk meg, hogy 1990 után kétségtelenül kedvezően változott meg a magyar nyelv romániai nyelvpolitikai,

A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 2. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, 2005. 197–201.

¹² www.sztanyi.ro, www.nyelvijogok.ro

nyelvjogi környezete és még inkább az a kontextus, amelyet maga a szabadság jelent a szűkebb Kárpát-medencei és a tágabb európai környezetben. Azonban Kelet-Európa egészéhez hasonlóan az erdélyi magyarságban sincs meg a kellő polgári bátorság arra, hogy minden esetben kifejezze jogigényét, és még arra sem, hogy kellő méltósággal éljen legalább a törvényben biztosított jogaival. Igaz, folyamatosan érzékelheti, hogy a román politikai elit nem változtatta meg a nemzetállammal és az államnnyelvvvel kapcsolatos ideológiáját, sem asszimilációs stratégiáját. A nemzeti közösség politikai képviselője általában úgy értékeli, hogy a legfőbb eredményeket éppen a nyelvi jogok biztosításában ért el. Mint a fentiekben kifejtettük: az alapkérdésben, a magyar nyelv alárendelt státuszának megszüntetésében nem történt áttörés. Nagyon fontos a magyar nyelv sok feltételtől függő, gyakran meg sem valósuló hivatali használata, ez azonban még nem emeli hivatalos státuszba magát a nyelvet, még regionális vagy helyi szinten sem. Ennek megoldása bizonyára összefügg az autonómia általánosabb koncepciójával. Hasonlóképpen nem tűntek el a korlátozások és a hátrányos, diszkriminatív megkülönböztetések (pl. az oktatásban, de máshol sem), nem tűnt el a magyar nyelvvel szembeni fóbia, a beszélők veszélyeztetettség-érzése, a megalázottság, kiszolgáltatottság gyakori érzése az őt el nem fogadó nyelvi környezetben: hivatalban, rendőrségen, bíróságon, kórházban.

3.2. Az ukrainai nyelvpolitika alapproblémáiról és alakulásának nehézségeiről

3.2.1. *Az alapprobléma: az ukrán és orosz nyelv helyzete*

Az ukrainai nyelvpolitikában kiemelten kezelik az ukrán és orosz nyelv egymáshoz viszonyított helyzetét. Ahhoz, hogy megérthessük az ukrán nyelvpolitika alapproblémáit, ez a kérdés megkerülhetetlen.

Az ukrainai nyelvek használatára, használati körére, funkcionális megterheltségére vonatkozó kutatások között mindenképp említésre méltó a Zaliznyak–Maszenko szerzőpáros monográfiája,¹³ mely a fővárosban, Kijevben elemzi az ukrán és orosz nyelv használatát. A szerzők megállapítják, hogy az ukrán főváros mindennapjaiban az orosz nyelv

¹³ Zaliznyak, H. – Maszenko, L. (Залізняка Г. – Масенко Л.): *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній*. Виданичий дім „КМ Академія”, Київ, 2001.

dominál. *Az ukrán társadalom 1994–2005: szociológiai monitoring* c. kötet¹⁴ az Ukrán Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének az ukrainai társadalom 1800 fős, régiók, kor és nem szerint reprezentatív mintáján 1994 és 2005 között végzett kérdőíves trendvizsgálatának az eredményeit foglalja össze. Megállapítja, hogy bár a családi nyelvhasználatban a legtöbben elsősorban az ukrán nyelvet használják (pl. 1994-ben megkérdezettek 36,7, 2005-ben 41,8 százaléka), a főként az oroszot használók aránya is jelentős (1991-ben 29,4%, 2005-ben 36,4%). Ugyanakkor a családban mindkét nyelvet használó adatközlők aránya szintén számottevő (1994-ben 29,4%, 2005-ben 21,6%). Érdekes azonban, hogy arra a kérdésre, miszerint a következő felmérés idején milyen nyelven válaszolna szívesebben a kérdésekre, mindössze 47,8% választotta az ukránt, a megkérdezettek 50,7%-a inkább az orosz nyelvet részesítené előnyben.¹⁵

*Az ukrán társadalom 1992–2007: szociológiai monitoring*¹⁶ és *Az ukrán és orosz nyelv funkcionálása az ukrán társadalomban*¹⁷ című kiadvány ugyanennek az országos szociológiai felmérésnek az eredményeit dolgozza fel. Az adatok alapján egyértelmű, hogy Ukrajnában mind az ukrán, mind az orosz nyelv használati köre kiterjedt, a társadalom jelentős része (a családban 42,7%, gondolkodás közben 34,9%, közterületen 45,1%, a munkahelyen pedig 46,3%) mindkét nyelvet használja.¹⁸

¹⁴ Panina, N. (Паніна Н.): *Українське суспільство 1994–2005: соціологічний моніторинг*. Інститут соціології НАН України – Фонд „Демократичні ініціативи”, Київ, 2005.

¹⁵ Panina i.m. 68.

¹⁶ Vorona, V. – Sulha, N. (Ворона В. – Шульга Н.) (szerk.): *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Інститут соціології НАН України, Київ, 2007.

¹⁷ Sulha, N. (Шульга Н.): *Функционирование украинского и русского языков в украинском обществе. Проекты законов о языках – экспертный анализ*. Киев, 2000. 73–114.

¹⁸ Alekszejev, V. (Алексеев В.): *Бегом от Европы? Кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств*. „Факт”, Харьков, 2008. Sulha, O. (Шульга О.): *Функціонування української і російської мов в Україні та її регіонах*. In: Majboroda, O. és mtsai (szerk.): *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Київ, 2008. 49–85. Visnyak, O. (Вишняк О.). *Методики соціологічних досліджень функціонування та статусу мов в Україні*. In: Majboroda, O. és mtsai (szerk.) 2008. i.m. 34–48. Visnyak, O. (Вишняк О.) *Динаміка мовної ситуації в Україні*. In: Majboroda, O. és mtsai (szerk.) 2008.

Egy másik szociológiai kutatás 1991 és 2003 között folyamatosan vizsgálta összesen közel 173 ezer azonos szempontok alapján készített szociológiai interjú révén Ukrajna lakosságának nyelvhasználatát a felnőtt lakosság reprezentatív mintája alapján.¹⁹ Ennek a vizsgálatnak az eredményei szerint is igazolódott, hogy Ukrajna különböző régióiban más-más nyelvi helyzetet találunk a nemzetiség és az anyanyelv alapján. A szerző által megkülönböztetett öt nagy régióban jelentősen eltérő azok aránya, akik anyanyelvként az ukránt és az orosz, illetve a két nyelv kontaktusváltozatát, az ún. szurzsikot használják.

Ukrajna regionális törésvonalai²⁰ egyáltalában nem meglepőek, ha figyelembe vesszük, hogy az ország a mai kiterjedésében csak az 1950-es években alakult ki a Szovjetunió belül. A keleti és déli régiók hosszú századokon át a cári Oroszországhoz tartoztak, a nyugati részek hol a lengyel-litván államhoz, hol Lengyelországhoz, hol pedig az Osztrák-Magyar Monarchia császári részéhez; Kárpátalja csak 1945 után, a Krím-félsziget pedig 1954-ben került a Szovjetunió 15 köztársasága egyikeként csupán korlátozott jogkörökkel létező Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz, mely 1991-ben a szovjet birodalmon belüli külső és belső határait örökölve vált független állammá. Ebben a kontextusban Ukrajna lakosságának legnagyobb része számára a szovjet múlt az egyetlen közös jegy a kollektív emlékezetben, melynek megítélése azonban eltérő az egyes társadalmi rétegekben és régiókban.²¹

i.m. 75–85. Medvegyev, O. (Медведев О.): *Мовний баланс України*. http://uabooks.info/ua/book_market/analytics/?pid=2386, 2007.

¹⁹ Khmelko, V. (Хмелько В.): Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності. *Наукові записки НАУКМА 32. Соціологічні науки*, 2004. 3–15.

²⁰ Ld. pl.: Arel, D. – Khmelko, V.: The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review* 1996. Vol. 9/1–2. 81–91., Khmelko, V. – Wilson, A.: Regionalism and ethnic and linguistic cleavages in Ukraine. In: Kuzio, T. ed., *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*. Armonk, London, 1998. 64–76. Csernicskó István: Az ukrán–orosz nyelvi háború és a kárpátaljai magyarság. *Kisebbségkutatás* 2006/4. 764–769. Kulyk, V. (Кулик В.): Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після помаранчевої революції. In: Besters-Dilger, Juliane (szerk.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 11–54. Видавничий дім Києво-Могилянська академія, Київ, 2008. Melnyuk, Sz. – Csernicskó I. (Мельник С. – Черничко С.): *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. ПоліПрінт, Ужгород, 2010.

²¹ Bauring, B. (Баурінг Б.): 2008. Мовна політика в Україні. Міжнародні норми та зобов'язання і український закон та законодавство. In: Besters-Dilger, J. (szerk.). i.m. 55–95.

A cári Oroszország, majd a Szovjetunió oroszosító politikája következtében az ukránok kétnyelvűsége a kutatások szerint nemcsak tömegessé vált, hanem – főként a középső régiókban, ahol az ukrán és orosz ajkú lakosság vegyesen él – a két nép és nyelv érintkezésének eredményeként egy úgynevezett kontaktusváltozatot is kialakított: a *szurzsikot* [суржик]. A szurzsik olyan nyelvváltozat, melynek alapját az ukrán nyelv grammatikai rendszere alkotja, de amelyet számos orosz szó, kifejezés, nyelvtani szerkezet, gyakran oroszos kiejtés, hangsúly jellemez.²² Sok ukrán állampolgár a szurzsikot sajátította el alapnyelvként, és nem az ukrán vagy orosz nyelvet használja a mindennapokban, hanem ezt a kontaktusváltozatot. A változat presztízse alacsony, használóival rendszerint alacsony iskolázottságot, műveletlenséget, bizonytalan identitást társítanak.²³ Egyes elemzők szerint Ukrajnában valójában nem két nyelv (az ukrán és az orosz), hanem három: az államnyelvi státusú ukrán, az államhatalom és néhány elemző által a posztkoloniális örökség nyelveként²⁴ aposztrofált orosz és a két nyelv kontaktusváltozataként kialakult szurzsik szolgálja ki a beszélőket.²⁵ Radcsuk²⁶ úgy látja, hogy ezt a köztes nyelvváltozatot több millió ukrán állampolgár használja a mindennapokban. Bár a szurzsik alapos nyelvészeti leírása még várat magára,

²² Vahtyin, N. és mtsai (Вахтин Н. – Жиронкина О. – Лисковец И. – Романова Е.): *Отчет по результатам исследовательского проекта „Новые языки новых государств: явления на стыке близкородственных языков на постсоветском пространстве”*. 2003. <http://old.eu.spb.ru/ethno/projects/project3/list.htm>. Gaudio del S. – Taraszenko, B. (Гаудио дель С. – Тарасенко Б.): Суржик: актуальні питання та аналіз конкретного прикладу. In: Besters-Dilger, J. (szerk.) i.m. 316–331., Bilaniuk, L.: Gender, language attitudes, and language status in Ukraine. *Language in Society* 2003. 32. 47–78., Bilaniuk, L.: A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism* 2004. Vol 8, Number 4. 409–425., Bilaniuk, L.: Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine. Cornell University Press, Ithaca and London, 2005.

²³ Bilaniuk 2004. i.m., Maszenko, L. (Масенко Л.): *Мова і політика*. Соняшник, Київ, 1999., Maszenko, L. (Масенко Л.): Суржик як соціолінгвістичний феномен. *Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах* 2002/3. 11–13.

²⁴ Maszenko, L. (Масенко Л.): *Мова і суспільство: постколоніальний вимір*. „КМ” Академія, Київ, 2004.

²⁵ Berezenko, A.: Between nation and state: Ukrainian identity in today's language reality. In: R. Göbner and A. Kratochvil (eds.): *Ukrainische Kultur im europäischen Kontext*. Greifswald, 2002. 143–144.

²⁶ Radcsuk, V. (Радчук В.): Мова в Україні: стан, функції, перспективи. *Мовознавство* 2002/2–3. 39–45.

a kontaktusváltozat jól példázza a szoros ukrán–orosz nyelvi kapcsolatok történetiségét, intenzitását és kiterjedését.

3.2.2. A nyelvi helyzet csapdájában

A röviden ismertetett nyelvi helyzetet az ukrán nyelvpolitika szereplői alapvetően kétféle megközelítésben látják és láttatják.²⁷

Az első megközelítés fő képviselői a magukat nemzeti-demokratikus erőként aposztrofáló, a 2004-es „narancsos forradalom” révén hatalomra jutott erők. Szerintük Ukrajna nyelvi helyzete unikális, mert a többségi nemzet (az ukrán) nyelve a cári orosz birodalom, ill. a Szovjetunió erőszakos oroszosító politikája következtében visszaszorult, az orosz nyelv máig uralja a közélet jelentős részét. Ez a fajta nyelvi helyzet deformált, melyet az állami nyelvpolitikának – attól függetlenül, megvan-e ehhez a társadalmi konszenzus – „ki kell egyenesítenie”,²⁸ azaz: vissza kell hoznia azt az ideálisnak vélt állapotot, amikor az orosz valóban csak egyike a sok kisebbségi nyelvnek, az ukrán ellenben államnyelvként az összes formális funkcióban (az államigazgatásban, a jogalkotásban és jogalkalmazásban, a sajtóban, a politikai életben, a kultúrában, a tudományban és az oktatásban) egyeduralkodó lesz. A szemlélet mögött rejlő nyelvi nacionalizmus ideológiája nyilvánul meg például Julija Timosenko 2010. július 6-án tett nyilatkozatában, mely szerint az orosz ajkú kelet-ukrajnaiaknak nem kell tanulniuk az ukrán nyelvet, hanem csupán fel kell idézniük azt a genetikai emlékezetből. „Az ukrán nyelv bennünk van” – mondta meggyőződéssel az egyébként orosz anyanyelvű, s ukránul csupán a nagyпо-

²⁷ Összefoglalásuk alapja Besters-Dilger (szerk.) i.m. és Majboroda, O. (Майборода О.) és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Київ, 2008. 49–85., Maszenko, L. (Масенко Л.) *Нариси з соціолінгвістики*. Видавничий дім Києво-Могилянська академія, Київ, 2010. Lásd még: Kulyk, V. (Кулик В.): Normalisation of Ambiguity: Policies and Discourses on Language Issues in Post-Soviet Ukraine. In: Barbara Tornquist-Plewa (ed.). *History, Language and Society in the Borderlands of Europe*, 117–140. Sekel Bokförlag, Malmö, 2006. Kulyk, V. (Кулик В.): Языковые идеологии в украинском политическом и интеллектуальном дискурсах. *Общественные записки* 2007/1: 296–316.

²⁸ Ide vonatkozóan ld. *Az állami nyelvpolitika koncepciója* c. dokumentumot, melyet Juscsenko elnök regnálásának utolsó napjaiban adott ki: Концепція державної мовної політики. Схвалено Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010.

litikában való megjelenése során megtanult politikus.²⁹ Hasonló elképzelések kormányzati szervek hivatalos dokumentumaiban is megjelennek. Például *Az ukrán nyelv oktatásának a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban történő javítását célzó állami ágazati program a 2008–2011. évekre*³⁰ címmel az oktatási és tudományos minisztériumban kidolgozott dokumentum szerint az ukrán nyelv „a nemzet genetikai kódja, az ország fejlődésének biztos alapja és a nemzeti kultúra kialakításának eszköze.”

A nemzeti irányultságú politikusok (és a velük egy nézetet valló értelmiségiek, pl. Rjabcsuk³¹) egy része két Ukrajnáról beszél: az ország egyik fele mentalitásában és nyelvében ukrán, a másik pedig „kreol” nyelvű és identitású, azaz voltaképpen eloroszosított, akiket „vissza kell téríteni” az ukrán nyelv és nemzet kebelére.³² E tábor hívei közül többen etnolingvisztikai alapon sorolják erkölcsi kategóriákba az ország lakosságát.³³

Ennek a nyelvpolitikai attitűdnek központi gondolata, hogy a közös ukrán nyelv az újonnan formálódó egységes ukrán politikai nemzet és identitás egyik kiemelt szimbóluma. A már idézett minisztériumi program szerint „A nyelv államisága univerzális formája az emberek egy egészben, egy népben való egyesítésének. Fontos tényezője a nemzet önmeghatározásának”.³⁴ Ukrajna Alkotmánybíróságának 2008. április 22-én hozott állásfoglalása³⁵ (5.1. pont) pedig így fogalmaz az államnyelv

²⁹ A nyilatkozatot lásd itt: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1093480/print>

³⁰ Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України Про затвердження Галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.

³¹ Rjabcsuk 2000. i.m. és Rjabcsuk, M.: Két Ukrajna. Miért bizonytalanok az ukránok? *Tr@nsit online* 2002/23: 11–20.

³² Jevtuh, Volodimir: Az ukrán társadalom etnikai-nyelvi sajátosságai. In: Fedinec Csilla és Szereda Viktória (szerk.): *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2009. 307–327. Portnov, Andrej: Történelemírás ukrán módra. Megjegyzések a hétköznapi valóság történeti alapú átrendezéséhez. In: Fedinec Csilla és Szereda Viktória (szerk.) i.m. 11–49.

³³ Rjabcsuk 2002. i.m., erről lásd még Kulyk, V. (Кулик В.): Щирі українці та їхній „othering”. *Критика* 2000. IV/12.

³⁴ Галузева Програма... i.m.

³⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності

szimbolikus szerepe kapcsán: „Az ukrán nyelv államnyelvi státusa az állam alkotmányos rendjének az állam területével, fővárosával, állami szimbólumaival azonos szintű összetevője.”

„Az egyetlen államnyelv feltétele a fejlett európai állam létezésének. Két államnyelv bevezetése Ukrajnában nem szolgálja a konszolidációt. Konszolidálódni csak egyetlen valami mentén lehet” – írja például Ukrajna egykori elnöke, Viktor Juscsenko,³⁶ aki szerint „A kétnyelvűség az eurázsiaiság tipikus megnyilvánulása”. Ezért mindazok, akik két államnyelv mellett érvelnek, vagy akik úgy vélik, hogy a kisebbségi nyelveknek hivatalos státust kell biztosítani, azok voltaképpen az új ukrán állameszme ellen, az ukrán identitással szemben, valamint az egységes nemzet és állam ellen foglalnak állást.³⁷ A 2010 februárjában Juscsenko elnök kezdeményezésére készült állami nyelvpolitikai koncepció³⁸ az országra és a nemzetre, illetve az állami szuverenitásra lehelkedő nemzetbiztonsági veszélyként tesz említést azokról a „politikai spekulációkról”, melyek az egyedüli államnyelvként és hivatalos nyelvként kodifikált ukrán pozícióit és az állami egynyelvűség célszerűségét megkérdőjelezik.

Ezen politikai álláspont képviselői törvényszerűnek tartják, hogy az állami függetlenséget kivívott ukrán nép a történelem során rákényszerített aszimmetrikus kétnyelvűséget követően egynyelvűségre törekszik, s értetlenkedve fogadják, hogy sokakban negatív asszociációkat ébreszt az „ukránosítás” kifejezés.³⁹ Az ukránosítás és a *de jure* egynyelvűség ebben a kontextusban a korábbi oroszosításra adott adekvát válaszként jelenik meg.⁴⁰

Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 22.04.2008 р. № 8-рп.

³⁶ Juscsenko, Viktor (Ющенко Виктор): Чия мова – того й влада. День № 180, 6 жовтня 2010.

³⁷ Majboroda, O. – Pancsuk, M. (Майборода О. – Панчук М.): 2008. Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. In: Majboroda, O. és mtsai (szerk.) i.m. 205–234.

³⁸ Концепція державної мовної політики. Схвалено Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010.

³⁹ Vö. Semsucsenko, J. – Gorbatenko, V. (Шемшученко Ю. – Горбатенко В.): Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In: Majboroda, O. és mtsai (szerk.) i.m. 157–173.

⁴⁰ Ld. Pavlenko, Aneta: Russian as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics*, 2006. 26. 78–99.

A másik álláspont hívei főként az oroszbarátnak tekintett, magukat demokratikus jogvédőként beállítók soraiból kerülnek ki. Szerintük Ukrajna nyelvpolitikáját a jelenlegi valós nyelvi helyzetre kell alapozni, azaz kodifikálni kell az ország *de facto* kétnyelvűségét azzal, hogy az orosz a második államnyelv státusába emelik. Az érvelés fontos eleme, hogy az erőszakos ukránosítás veszélyezteti az oroszajkú lakosság nyelvi és nemzeti jogait, fenyegeti a demokráciát, az emberi jogokat, az ukrán nyelv pozícióinak erősítése háttérbe szorítja az orosz nyelvet és kultúrát, az ukrán–orosz kétnyelvűség pedig Ukrajna népének közös történelmi és kulturális értéke.⁴¹

A két, egymással ellentétes nyelvpolitikai jövőkép mögött szinte teljesen azonos erőforrásokkal rendelkező, egymással szembenálló politikai tábor áll:⁴² az elsőnek Viktor Juscsenko és Julija Timosenko, a másodiknak Viktor Janukovics a központi alakja. Az egyik tábornak a dominánsan ukrán nyelvű északon és nyugaton, illetve részben az ország középső régióiban (Kijev és környéke) van a szavazóbázisa, a másiknak a jellemzően orosz nyelvű délen és keleten. Az ország nyelvi, nyelvhasználati megosztottsága tehát egyben politikai preferenciát is jelent.⁴³

A kiélezett és bizonytalan ukrán politikai helyzetben, ahol kormányok jönnek és mennek, rendkívüli elnöki és országgyűlési választások követik egymást, s ahol a 450 fős parlamentben a többség gyakran öt-hat szavazaton múlik, és a koalíció felbomlása állandóan fenyegeti a kormányzó többséget, a tömegeket mozgósítani képes nyelvi kérdés elképzelhetetlen mértékben átpolitizálttá vált. A nyelvi kártya már a legelső ukrán választásokon aduásként jelent meg a kampányban, s ez azóta sincs másként.⁴⁴ A vezető ukrán politikai erők vagy az egyik, vagy a másik tábor által preferált nyelvpolitikát tűzték zászlajukra, és hol az egyik (pl. az ukránosító Juscsenko az oroszpartiként elkönyvelt Janukovicsal szemben 2005-ben), hol a másik (Janukovics diadala Juscsenko ellen 2010-ben) került ki győztesen a harcból.

⁴¹ Kulyk 2007. i.m., Portnov 2009. i.m. 18., Dickinson, J.: Languages for the market, the nation, or the margins: overlapping ideologies of language and identity in Zakarpattia. *International Journal of the Sociology of Language* 2010. 201. 53–78.

⁴² Medvegyev 2007. i.m.

⁴³ Lásd Melnyik–Cserniczkó 2010. i.m. 18., 74., 76–78.

⁴⁴ Kulyk 2008. i.m., Zarembo, J. – Rimarenko, Sz. (Заремба О. – Римаренко С.): Механізми політичної мобілізації мовних груп: антрепренери, гасла, заходи. In: Majboroda, O. és mtsai (szerk.) i.m. 235–257.

Az nyilvánvaló, hogy az ország összlakosságának mindössze 0,3%-át kitevő kárpátaljai magyarság nem tudja eldönteni ezt a patthelyzetet, ám politikai érdekképvisellete révén regionálisan megpróbál minél kedvezőbb pozíciókat kivívni.

A narancsos forradalom utáni időszakban a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség a Juscsenko nevével fémjelzett, a nyugat által támogatott blokkal kötött választási szövetséget. A választások után azonban a nemzeti erők erős nemzetállam-építésbe kezdtek, és a kijevi politikusok megfélemedtek regionális szövetségesüknek tett ígéreteikről.

Az oroszpártinak tekintett s ezért sokak által kisebbségbarátként beállított Viktor Janukovics győzelme után az elnökválasztási kampányban Janukovics mellett agitáló Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség abban bízik, hogy jelentősen javul majd a kisebbségek, s ezen belül természetesen a magyarok helyzete. Ám az optimisták megfélemednek arról, hogy a nyelvi, nyelvpolitikai kérdés, illetve ezen belül az ukrán és orosz nyelv státusa a hatalom megszerzésének egyik lényeges eleme a független Ukrajnában.

A 2004-es narancsos forradalom előtti időkben a hatalomra került politikai erők, bármilyen nyelvi álláspontot képviseltek előzőleg a kampányban, megpróbálták egyensúlyozni a két politikai tábor és a két részre szakadt ország régiói között, s megválasztásuk után már nem ragaszkodtak korábbi ígéreteik megvalósításához.⁴⁵ Ezt a taktikát követte a független Ukrajna első elnöke, a pártnomenklatúra hatalmát sikeresen átmentő Leonyid Kravcsuk, aki nem erőltette az ukránosítást, ám számos állami kulcspozíciót engedett át a nemzeti elkötelezettségű elitnek, amely jelentős eredményeket ért el az államigazgatás ukrán nyelvűségének kialakítása terén. Ennek a politikának is a mestere volt a tíz éven át hatalmon lévő Leonyid Kucsma, aki képes volt az érdekei megkívánta mértékben mindkét nyelvpolitikai elkötelezettség mellett kiállni. Hintapolitikájának jó példája az 1996-ban elfogadott Alkotmány, melynek 10. cikkelye kimondja: Ukrajna egyetlen államnyelve az ukrán, ám a következő bekezdés szerint „Ukrajnában szavatolt az orosz és a többi nemzeti kisebbség nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme”. Az alaptörvény 92. cikkelye kizárólag a törvényi szabályozás hatálya alá helyezi a nyelvhasználat kérdésének rendezését. Kucsma elnökségének két ciklusa sem volt azonban elegendő ahhoz, hogy megváltoztassák a még

⁴⁵ Kulyk 2008. i.m. 53–54.

1989-ben elfogadott (s egyébként máig hatályos) nyelvtörvényt, mely sajátos és kiemelt státust biztosít az orosz nyelvnek.⁴⁶ A Kucsma-éra alatt számtalan nyelvtörvény-tervezetet nyújtottak be az illetékes parlamenti bizottság elé. Köztük közel azonos arányban voltak az ukrán helyzetét megerősítő, illetve az orosz használati körét erőteljesen kiterjesztő tervezetek is. Mindegyikükben közös azonban, hogy egyiket sem tűzték napirendre a Verhovna Radában. A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ukrainai ratifikációja szintén jól jellemzi Kucsma nyelvpolitikáját. Ukrajna 1999-ben a kisebbségi nyelvek beszélőinek viszonylag széles jogköröket biztosítva ratifikálta a Kartát,⁴⁷ ám az Alkotmánybíróság – a ratifikáció ügyrendi hibáira hivatkozva – hatályon kívül helyezte a törvényt.⁴⁸ 2003-ban ismét ratifikálta Ukrajna a nemzetközi dokumentumot,⁴⁹ ám jóval kevesebb vállalással, mint korábban.⁵⁰

A Kucsma utáni Ukrajnában bizonytalanná vált a belpolitikai helyzet, egymást követik a választások, folyamatos a politikai hatalomátrendeződés. Mivel a bármikor esedékessé válható újabb választások veszélye ott lebeg valamennyi kormány felett, a narancsosok szakítottak a korábbi gyakorlattal, és – az ország egyik felének nyelvi elvárásainak megfelelően, de figyelmen kívül hagyva a lakosság másik felének igényeit – a korábban jellemző óvatosság helyett az egyértelmű ukránosítás mellett kötelezték el magukat.⁵¹ Így aztán nem meglepő, hogy a 2010. évi elnökválasztási kampánynak ismét kiemelt témája volt a nyelvi kérdés.

⁴⁶ Kulyk 2008. i.m.

⁴⁷ Закон України Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р. від 24.12.1999 р. N 1350-XIV. Відомості Верховної Ради України від 21.01.2000 р., № 3, ст. 24.

⁴⁸ Lásd az Alkotmánybíróság 9-рп/2000 számú határozatát a <http://alpha.rada.kiev.ua> honlapon. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.” від 12.07.2000 р. № 9-рп/2000.

⁴⁹ Закон України Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин від 15.05.2003 р. № 802- IV. Відомості Верховної Ради України від 25.07.2003 р., № 30, ст. 259.

⁵⁰ Lásd Beregszászi Anikó – Cserniczkó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. PoliPrint, Ungvár, 2004. Beregszászi Anikó – Cserniczkó István: *A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. Kisebbségkutatás* 2007/2. 251–261.

⁵¹ Erről lásd pl. Cserniczkó István: *Ukrajna összhangra törekszik. Az ukrainai oktatáspolitikai nyelvi vonatkozásai. Kisebbségkutatás* 2008/2. 302–315. Cserniczkó

A szinte folyamatos választási mozgósítás és a nyelvi kérdésben is kiélezett kampányok következtében a mai Ukrajnában egyfajta paradox helyzet állt elő. A szociológiai kutatások igazolják, hogy az egyértelműen ukrán dominanciájú nyugati országrészben attól rettegnek, hogy ha az orosz második államnyelvvé válik, akkor megszűnik az ukrán államiság, veszélybe kerül az ukrán nyelv és nemzet. „Állítható, hogy az ukrán állam túlélése az ukrán nyelvnek az állami és társadalmi élet valamenyny szférájába történő reális bevezetésétől függ. A jelenlegi körülmények között a nyelv a nemzeti biztonság, a területi egység, a nemzettudat és a nép történelmi emlékezetének garanciája” – véli Juscsenko.⁵² Az államigazgatást kivéve szinte teljes mértékben orosz nyelvű délen és keleten ezzel szemben úgy gondolják, az ukránosító politika létében veszélyezteti az orosz nyelvet és az oroszok nemzeti azonosságtudatát Ukrajnában.⁵³

Ha ilyen körülmények között Janukovics egyértelműen az ukrán–orosz kétnyelvűség kodifikálása mellett foglal állást, voltaképpen ugyanazt a hibát követi el, mint elődje, Juscsenko, csak épp ellenkező előjellel: az ország egyik felének érdekeit előtérbe helyezve figyelmen kívül hagyja a lakosság másik részének preferenciáit. Ezt pedig a közelgő önkormányzati választásokra való tekintettel valószínűleg nem engedheti meg magának.

Milyen esélyei vannak akkor a nyelvkérdés rendezésének Ukrajnában? A nyelvi és politikai helyzet ismeretében úgy tűnik, a probléma érdemi megoldására csak akkor kerülhet sor, ha a két, nagyjából azonos erőket mozgósítani képes politikai tábor kompromisszumot keres és talál. Egyes elemzők szerint⁵⁴ ez a kompromisszum az lehet, ha Ukrajnának egyetlen államnyelve marad: az ukrán, ám az orosz nyelv regionális hivatalos nyelvi státust kap azokban a régiókban, ahol erre az orosz ajkú lakosság igényt tart. Ennek a kompromisszumos megoldásnak a támogatottságát látszanak alátámasztani azok a szociológiai kutatások, melyek egyik fő kérdése az ukrán és az orosz nyelv státusa, s melyek megkérdezetteinek jelentős része nem veti el azt a lehetőséget, hogy az

István: Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk* 2009/február: 33–40. Csernicskó István: A nyelvi jogi szabályozást meghatározó tényezők Ukrajnában. *Magyar Tudomány* 2009/11. 1297–1303.

⁵² Juscsenko i.m.

⁵³ Vö. Zarembo, J. – Rimarenko, Sz. (Заремба О. – Римаренко С.): Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем. In: Majboroda, O. és mtsai (szerk.). i.m. 258–280.

⁵⁴ Pl. Kulyk 2008 i.m.

ukrán államnyelvelvi státusának megőrzése mellett más nyelvek regionálisan hivatalos nyelvi státust nyerjenek.⁵⁵ Erre utal továbbá az is, hogy az egyik ilyen kutatásban az adatközlők 31,9 százaléka ukrán, 22,5 százaléka pedig orosz egynyelvű jövőt képzel el gyermeke számára, miközben a relatív többség (42,5%) az ukrán–orosz kétnyelvűséget tartja kívánatosnak utódainak.⁵⁶

Ez a megoldás jelenik meg az ukrainai nyelvi helyzetet elemző egyik nyelvpolitikai kötet ajánlásaiban is.⁵⁷ Egy kijevi ukrán és egy kárpátaljai magyar nyelvész közös munkájaként megjelent összefoglalóban is az jelenik meg ajánlásként, hogy azon közigazgatási egységeken belül, ahol egy adott nyelv anyanyelvi beszélői eléri a 10 százalékos arányt, biztosítani kell a jogot ennek a nyelvnek a használatára az államnyelv mellett; ahol ez az arány 50% fölötti, kötelezővé kell tenni a kisebbségi nyelv használatát a helyi államigazgatási szervek munkájában, s ehhez az államnak meg kell teremtenie minden szükséges feltételt.⁵⁸

Az ukrán politikatörténetben sem teljesen előzmények nélküli ez a megoldás. A Szovjetunió megalakulását követő első időszakban ugyanis alkalmazták a regionális hivatalos nyelvek gyakorlatát. A Szovjetunió részét képező Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Népbiztosainak Tanácsa 1924-ben határozatot fogadott el a nemzetiségi járások és tanácsok kijelöléséről,⁵⁹ amely – más szövetségi rendeletekkel együtt – lehetővé tette a legalább 500 lelket számláló, többségében valamilyen nemzetiség által lakott település nemzetiségi tanácsá, illetve a legalább tízezer lakosú, többségében valamilyen nemzetiséghez tartozó lakost felmutató járás nemzetiségi járássá való nyilvánítását.⁶⁰ 1929-re Ukrajnában összesen 26 nemzetiségi járás (9 orosz, 7 német, 4 bolgár, 3 görög, 2 zsidó és 1 lengyel), 1085 nemzetiségi községi tanács (489 orosz,

⁵⁵ Kulyk 2008. i.m., Visnyak, O. (Вишняк О.): Ставлення українських громадян до питання про статус мов у державі. In: Majboroda, O. és mtsai (szerk.) i.m. 144–156.

⁵⁶ Maszenko, L. (Масенко Л.) 2008. Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз. In: Bstres-Dilger, Juliane (szerk.) i.m. 96–131.

⁵⁷ Besters-Dilger (szerk.) 2008. i.m. 332–339.

⁵⁸ Melnyik–Cserniczkó 2010. i.m. 146.

⁵⁹ Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине: К 10-й годовщине Октябрьской революции: по материалам Центр. комис. нац. Меньшинств при ВУЦИК. – Харьков, 1927. – с. 97.

⁶⁰ Tóth Mihály – Cserniczkó István: Az ukrainai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselő. *Regio* 2009/2. 69–107.

253 német, 150 lengyel, 90 moldáv, 92 zsidó, 45 bolgár, 30 görög stb.) és 107 nagyközségi-kisvárosi (ebből 66 zsidó és 41 orosz) nemzetiségi tanács alakult. Ezeknek a közigazgatási egységeknek a területén az adott nemzetiség nyelve hivatalosként funkcionált.⁶¹ A területen kisebbségben maradt nemzetiségeket (ideértve a szociológiailag többséget alkotó ukránokat is) az adott közigazgatási egység nemzeti kisebbségének nyilvánították, biztosítva számukra az ezzel járó nyelvi preferenciákat. A nemzetiségi közigazgatási egységek létrehozásának folyamata 1930-ban véget ért, majd elkezdődött folyamatos leépítésük.⁶² Ez a gyakorlat még akkor is pozitív példaként értékelhető, ha gyakorlati alkalmazása terén számos probléma merült fel.⁶³ A Kárpátalja számos településén és a Beregszászi járásban abszolút többségét alkotó magyarok⁶⁴ számára is ez a megoldás jelenthet(ne) előrelépést.

Az ukrajnai realitásokat figyelembe véve azonban az a legvalószínűbb, hogy az épp hatalmon lévő mindenkori politikai erő a hatalom hosszabb távú megtartása érdekében a közeljövőben továbbra sem a kompromisszumos megoldás vagy az állami kétnyelvűség megteremtésének irányába indul, hanem a korábbiakban már jól bevált egy lépést ide, egyet oda taktikáját választja, és megkísérli az ország mindkét felével elhíttetni, hogy szívén viseli a nyelvi kérdés számukra megfelelő rendezését. Egyelőre legalábbis ezt látszik igazolni, hogy bár a Janukovics által kinevezett új kormány hatályon kívül helyezte elődjének a gyakorlatban még életbe sem lépett azon rendelkezését, mely szerint az összes érettségi és egyben felvételi vizsgát kizárólag ukrán nyelven kell tenni, ám a valamennyi jelentős ukrajnai kisebbség által diszkriminatívnek minősített⁶⁵ kötelező ukrán nyelv és irodalom tesztvizsgát nem törölte el.⁶⁶

⁶¹ Rjabosapko, L. (Рябошапко Л.): *Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000)*. Львів, 2001. 82.

⁶² Rjabosapko i.m. 84.

⁶³ Lásd Tóth–Cserniczkó i.m. 72–73.

⁶⁴ Lásd Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. KMPSZ Tankönyv- és Taneszköz Tanácsa, Beregszász, 2005.

⁶⁵ Például: Tóth Mihály: Рефлексії на публікації про угорців Закарпаття, або Кому порозумітися стає дедалі важче. *Дзеркало тижня* 2008. № 36 (27 вересня – 3 жовтня 2008).

⁶⁶ Az erről szóló miniszteri rendelet kimondja, hogy az ukrán nyelv és irodalom vizsga továbbra is kötelező, ám (az idegen nyelv kivételével) a többi tantárgy tesztjeit le kell fordítani krími tatár, moldáv, lengyel, orosz, román és magyar nyelvre. Lásd: Наказ Міністерства освіти і науки України про внесення змін

Az is elgondolkodtató, hogy a 2011-es felvételi vizsgákról szóló rendeletben⁶⁷ az orosz nyelv bekerült a választható tárgyak közé, ám a magyar és más olyan kisebbségi nyelvek (pl. román, moldáv, krími tatár), melyeken szintén folyik oktatás Ukrajnában, továbbra sem szerepelnek a vizsgatárgyak között.

A feszült ukrajnai belpolitikai helyzetben a nyelvi kérdésben a kompromisszum kialakulásának esélye minimális. Ezt támasztja alá, hogy bár Janukovicshoz közel álló politikusok olyan nyelvtörvény-tervezetet⁶⁸ nyújtottak be a parlament elé, mely szerint az ukrán államnyelvi státusának megőrzése mellett a kisebbségek nyelvei regionális hivatalos nyelvekké válhatnak,⁶⁹ az ellenzék máris tüntetésekkel, éhségstrájkokkal, utcai megmozdulásokkal fenyegeti a parlamentet, ha megszavazza a tervezetet.⁷⁰ A kormánypártként az ukránosítást erőltető Julija Timosenko hívei arra is készek, hogy a parlament blokádjával akadályozzák meg egy ilyen nyelvtörvény elfogadását.⁷¹ Vezető ellenzéki politikusok szerint egy ilyen nyelvtörvény a nemzet és az ország egységét, az ukrán nyelv jövőjét fenyegeti, ezért nem szabad hagyni, hogy elfogadják.⁷² Az egyik vezető kijevi egyetem tudományos tanácsa állásfoglalásban tiltakozott a nyelvtörvény ellen, mely a tudós oktatók szerint a perifériára szorítja az ukrán nyelvet, megengedhetetlenül széles jogokat biztosít ellenben az orosz nyelvnek.⁷³ Nem véletlen tehát, hogy a 2010. október 31-i helyhatósági választások előtt a hatalompárti Régiók Pártja a választások utánra halasztotta a nyelvtörvény tervezetének parlamenti vitáját.⁷⁴

до нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України щодо зовнішнього незалежного оцінювання в 2010 році № 238 від 25.03.2010 р. <http://www.mon.gov.ua/?id=2>

⁶⁷ Наказ Міністерства освіти і науки України про зовнішнє незалежнє оцінювання навчальних досягнень осіб, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів України в 2011 році № 833 від 26.08.2010 р. Lásd: <http://www.mon.gov.ua/?id=2>

⁶⁸ http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38474

⁶⁹ <http://www.mno.hu/portal/736816>; <http://www.mr1-kossuth.hu/archivum/az-ukranparlament-elott-van-a-regionalis-nyelvtorvenytervezet.html>

⁷⁰ Lásd a hírügynökségi sajtóbeszámolókat: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1121826>; <http://korrespondent.net/ukraine/events/1120961>; <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1120022>

⁷¹ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1119762>

⁷² <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1120022>. Vö. Juscenko 2010.

⁷³ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1120251>

⁷⁴ <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1122800>

Az új nyelvtörvény tervezete kapcsán mindhárom exelnök is megszólalt. A független Ukrajna első elnöke, Leonyid Kravcsuk szerint az ország kétnyelvűsége Ukrajna egységét veszélyezteti. Aligha sikerül Janukovicsnak megváltoztatnia az Alkotmányt és a nyelvtörvényt, véli, hisz ehhez kétharmados parlamenti többség kell. Annak idején Kucsmanának is szándékában állt az orosz második államnyelvi státusba emelése, emlékeztet Kravcsuk, ám aztán elállt ettől a tervétől, mert megértette, hogy akkor csupán az ország déli és keleti felének elnöke lesz, és Ukrajna kettészakadása katasztrofális mértéket ölt: egyik része ukránul, másik oroszul fog beszélni. Másrészt, figyelmeztet az exelnök, a nyelvi kérdés választások előtt mindig előkerül, ha fel kell tüzelni a választókat, majd a kampány végeztével mindenki igyekszik félretenni ezt a kényes kérdést.⁷⁵ A Kravcsukot az elnöki székben követő Leonyid Kucsma szerint Ukrajnának csak egy államnyelve lehet, de az oroszoknak biztosítani kell a regionális nyelv státusát, s az orosz nem lehet idegen nyelv Ukrajnában.⁷⁶ Juscsenko külön vezércikket szentelt a nyelvkérdésnek a *Deny c.* lapban.⁷⁷ Meggyőződése, hogy a két államnyelv bevezetése éppúgy az ország és a nemzet egységét veszélyezteti, mint az, ha az orosz hivatalos nyelvként funkcionálhat Ukrajnában.

A nyelvkérdés ukrainai történetét ismerve feltételezhető, hogy a kormányzó Régiók Pártja számára a probléma lebegtetése a legelőnyösebb. A párt egyes vezető politikusai arról nyilatkoznak, hogy előbb vagy utóbb szavazásra bocsátják az új nyelvtörvényt, más politikusai ellenben arról beszélnek, hogy egyelőre nem tárgyalják ezt a kérdést a parlamentben; ezzel egyrészt azt üzenik választóiknak, hogy gondoskodnak az orosz nyelvről, és nem feledkeztek meg választási ígéreteikről, másrészt elejét veszik annak, hogy az ellenzék az érzelmileg erősen telített nyelvkérdés miatt jól bevált szokás szerint blokkolja a Legfelsőbb Tanács munkáját, ezzel akadályozva például az adótörvények vagy a költségvetés elfogadását.

⁷⁵ <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ja8A9Vlb7-PIJ:www.radiosvoboda.org/content/article/1962166.html+%D0%9A%D1%80%0%B0%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA%2B%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0&cd=7&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-a>

⁷⁶ http://www.newsru.ua/ukraine/28sep2010/ku4ma_mowa.html; <http://otherside.com.ua/news/detail.php?id=89356>

⁷⁷ Juscsenko 2010.

S hogy ebben a kontextusban hogyan jelenik meg a magyar nyelv? Gyakorlatilag sehogy. Az ukrainai nyelvpolitika maximum néhány statisztikai adat vonatkozásában utal arra, hogy az ukrán és orosz mellett más nyelvek beszélői is élnek az ország területén. A nyelvpolitika alakítóit olyannyira leköti az ukrán–oroszi nyelvi (és természetesen a mögötte húzódo társadalmi, gazdasági és politikai) pozícióharc, hogy a többi kisebbségi nyelv iránti figyelem nagyrészt kimerül a népszámlálás rájuk vonatkozó adatainak ismertetésében és néhány statisztikai adat (például: hány nemzetiségi nyelven oktató iskola van, mennyi költségvetési forrást fordítottak az egyes kisebbségi nyelveken megjelenő tankönyvek kiadására stb.) közlésében. A magyar kisebbség és a magyar nyelv csak akkor kerül az országos nyelvpolitika figyelmének homlokterébe, amikor a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezeteknek, kutatóknak, médiumoknak a nemzetközi (értsd: a magyarországi) politika színterére sikerül tornászniuk nyelvi és nemzetiségi jogi problémáikat. A közelmúltban ilyen kérdés volt például az államnyelv oktatásának kérdése, illetve ezzel szoros összefüggésben az ukrán nyelven és ukrán nyelvből kötelezővé tett érettségi és egyben felvételi vizsgák problémája.

4. KÖZÖS ÉS ELTÉRŐ VONÁSOK, NEMZETKÖZI VONATKOZÁSOK

4.1. Hasonlóságok és eltérések

Bár az előzőekben csak a romániai és ukrainai magyar közösségről esett szó bővebben, elemzésünk mégis alkalmat ad néhány általánosítás megfogalmazására. A kisebbségi magyar közösségek jelenlegi helyzetét számos belső (az adott államon belüli) és külső (nemzetközi) tényező befolyásolja, ezért bizonyos hasonlóságok ellenére minden közösség helyzete e tekintetben más és más, ill. e közösségek bizonyos szempontok szerint csoportosíthatók. Ilyen szempontként merül fel:

a) A közösség nagysága: a „nagy” közösségek (a romániai, szlovákiai, ukrainai, szerbiai) esetében több lehetőség nyílik az anyanyelv használatára mind a nyilvános nyelvhasználati színtereken, mind pedig a magánéletben, mint a „kis” közösségekben (horvátországi, szlovéniai és ausztriai), a nagyobb közösségek nagyobb érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek, mint a kis létszámúak.

b) Tömbhelyzet és szórványhelyzet: a nagy közösségeken belül is léteznek szórványok, a kis közösségek azonban maguk is szórvány-nak minősülnek, hiszen a saját lakóhelyükön is nagyrészt kisebbségben vannak.

c) Európai uniós tagállamban, ezen belül a schengeni övezetben élő kisebbségi magyarok és a nem uniós állampolgár magyarok: az előbbi csoport számára jóval egyszerűbb a kapcsolattartás a többi nemzetrésszel, mint utóbbiaknak, illetve az EU-tagállamok esetében erősítheti a magyar nyelv presztízst, hogy a magyar az EU egyik hivatalos nyelve. A magyar nemzetiségű brüsszeli képviselők az érdekérvényesítés lehetőségeit növelik.

d) Az adott államnak Magyarországhoz viszonyított gazdasági helyzete: valamely nyelv presztízse összefügg a beszélő- és nyelvközösség gazdasági erejével; míg a szocializmus idején, de a múlt század kilencvenes éveiben Magyarország e tekintetben jobban állt, mint a legtöbb környező ország, mára ez az „előnye” nagyrészt megszűnt.

e) A magyarság száma és helyzete az adott államban élő többi kisebbséghez viszonyítva: a tapasztalatok azt mutatják, hogy egy-egy országban a kisebbségekkel szemben folytatott állami nyelvpolitikát a legnépesebb kisebbséggel szembeni (történeti) viszony határozza meg. Romániában és Szlovákiában ez a magyar kisebbség. Ezzel szemben például Ukrajnában a magyar kisebbség a jelentős létszámú és gazdaságilag erős orosz kisebbséggel szembeni ukrán politika szenvedő alanya. A kisebbségi nyelvi jogok tekintetében „nagyvonalúbbak” azok az országok, ahol kisebb a kisebbségek aránya (pl. Ausztria, Szlovénia).

f) A többségi társadalmak a kisebbségek nyelvi jogait egyéni jogként értelmezik, a közösségi jogként való elismerés még várat magára.

Az említett különbségek ellenére a kisebbségi magyar közösségek jelenlegi nyelvpolitikai és nyelvi jogi helyzetében számos hasonlóság is kimutatható, ez elsősorban az 1980-as évek végétől kezdődően a volt szocialista országokban lezajlott társadalmi változásokkal, ezen belül egyrészt a többségi politikai elitek nemzetállami törekvéseivel, másrészt pedig az alapvető emberi és a polgári jogok, így a szólásszabadság, a gyülekezési és az egyesülési jog érvényesülésével függ össze. E jogokat kihasználva új, különféle profilú magyar sajtóorgánumok létesültek, számos önálló magyar szervezet, szakmai szerveződés jött létre, amelyek tárgyalási nyelve a magyar lett, a magyarság és a kisebbségek érdekeinek védelmét célul tűző pártok alakultak. A magyar pártok létrejötte

több szempontból is pozitív fejleménynek tekinthető. A nyelvhasználati és az oktatási jogok biztosítása, valamint az asszimiláció lassítása közötti nyilvánvaló összefüggés miatt e pártok agendájában a kisebbségi jogok – s ezen belül a nyelvi jogok – érvényesíthetősége jelentős helyet foglal el. A magyar pártok működése a nyelvhasználatra abban a tekintetben is pozitívan hatott, hogy jelentős mértékben fejlődött a magyar nyelvű közélet, új témák jelentek meg a közbeszéd szintjén, több politizáló embernek van lehetősége és alkalma arra, hogy nyilvános, formális helyzetekben magyarul beszéljen.

A vázolt folyamatokkal párhuzamosan hatott a nemzetközi környezet változása. A kisebbségi és nyelvi jogok érvényesülését korábban az is nehezítette, hogy a kilencvenes évek előtt a releváns nemzetközi szervezetek ezekkel a problémákkal igen felületesen foglalkoztak, s csak az utóbbi évtizedekben gyorsult fel a fejlődés e területen. A Kárpát-medencei magyar kisebbségek számára elsősorban az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (ill. ezen belül a nemzeti kisebbségi főbiztos) és az Európa Tanács játszott jelentős szerepet, ugyanis ezeknek minden érintett állam a tagja.⁷⁸

4.2. A többségi nemzetek (államok) kisebbségi nyelvpolitikája

A magyar kisebbséggel rendelkező Kárpát-medencei államok csatlakoztak (olykor nemzetközi nyomásra) a releváns nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumokhoz, ami azt jelenti, hogy vállalták a már említett minimális kisebbségi nyelvi-nyelvhasználati jogok biztosítását. Abban azonban már különbségek vannak, miképpen építették be ezeket jogrendjükbe, és milyen e jogok érvényesíthetősége.

A jogok és alkalmazhatóságuk közötti „szakadék” sok esetben érzékelhető, sőt a legtöbb országban már a jogszabályok szintjén is megnyilvánul a kisebbségi nyelvi jogok szűkítése, és nyelvpolitikájukat az

⁷⁸ A nemzetközi jogi környezetről és dokumentumokról bővebben Majtényi Balázs – Vizi Balázs (szerk.): *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai. Dokumentumgyűjtemény.* Gondolat Kiadó–MTA Jogi Tudományi Intézet–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2003., Varennes, Fernand de: *A Guide to the Rights of Minorities and Language.* Colpi Paper 2001. No. 4. COLPI, Budapest., Szabó Mihály Gizella: *Az emberi nyelvi jogokról. Dokumentumok és bibliográfiai áttekintés.* Lanstyák István–Vančioné Kremmer Ildikó (szerk.): *Nyelvészetről – változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára.* Gramma Nyelvi Iroda, Duna-szerdahely, 2005. 203–232.

asszimilációs ideológia határozza meg. Ma már eléggé ritka a nemzeti ideológia nyílt hangoztatása, gyakrabban találkozunk viszont a gazdasági és osztálytársadalmi érdekeknek, akár csak a kisebbségi integráció szükségességének a hangoztatásával. Ilyen érvekkel szorgalmazzák például a kisebbségi iskolákban a többségi nyelven (államnyelven) oktatott tantárgyak számának növelését, vagy a közigazgatásban a többségi nyelv elsődleges alkalmazását. A belső jogszabályokat áttekintve⁷⁹ úgy tűnik, hogy az érintett országok leginkább a kulturális életben, az alsó fokú oktatásban és részben a tömegtájékoztatásban hajlandók elismerni és támogatni a kisebbségi nyelvek használatát, azaz arra törekednek, hogy a kisebbség nyelve (esetünkben a magyar) csak a közösségen belüli kommunikáció nyelve maradjon, ne bővüljenek társadalmi funkciói. Az érintett országokra jellemző, hogy a kisebbségek tagjaitól rendszerint elvárják a többségi nyelv magas szintű ismeretét, azt azonban alig (vagy egyáltalán nem) támogatják, hogy a kisebbségekkel együtt élő többségi lakosság elsajátítsa és használja is a kisebbségi nyelvet. Még az olyan területeken sem szokás a kisebbségi nyelv oktatása a többségi tannyelvű iskolákban, ahol a kisebbség képviselői regionális többséget alkotnak. Ugyanakkor paradox módon a többségi nyelv elsajátításának magas színvonalát sem biztosítják az államok a kisebbségek nyelvén oktató iskolákban. Mivel azonban ezzel párhuzamosan olyan nyelvi környezetet teremtenek, melyben az államnyelv magas szintű ismerete a társadalmi érvényesülés egyik lényeges eleme, voltaképpen a többségi nyelven oktató iskola, azaz gyakorlatilag az asszimiláció felé terelik a kisebbségeket. Az oktatási esélyegyenlőséget nem az anyanyelvre, hanem az államnyelvre alapozzák, ezzel diszkriminálva a nem többségi nyelvet beszélőket. A hozzáadó (additív) kétnyelvűség helyett a többségi társadalmak a felcserélő (szubtraktív), aszimmetrikus kétnyelvűséget, s ezáltal az integráció helyett az asszimilációt kínálják a kisebbségeknek.⁸⁰

Ezzel a megközelítéssel függ össze a már említett szakadék jog és gyakorlat között: a hatóságok a kisebbségi nyelvi jogok érvényesítését

⁷⁹ Lásd Kontra Miklós – Hattyár Helga (szerk.): *Magyarok és nyelvtörvények*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002., Glatz Ferenc (szerk.): *Die Sprache un die kleinen Nationen Ostmitteleuropas*. Europa Institut, Budapest, 2003., Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

⁸⁰ Az egyéni kétnyelvűség típusairól lásd Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. 184–196.

a kisebbségi beszélők magánügyének tartják, és ehhez csak a minimális támogatást adják meg. Jó példája ennek a közigazgatás, ugyanis az ügyfelek, a lakosság csak akkor tud a hatóságokkal kisebbségi nyelven kommunikálni, ha az érintett hivatalok megteremtik ennek a feltételeit, így alsóbb szintű jogszabályban (pl. végrehajtási rendeletben) részletezik ennek módját, ha vannak az adott kisebbségi nyelvet megfelelő szinten bíró tisztviselők, hivatalnokok, ha az ügyfeleket kisebbségi nyelven is tájékoztatják, ha az úrlapok és nyomtatványok kisebbségi nyelven is hozzáférhetők stb. Erre azonban az államigazgatásban szinte alig akad példa, sőt ezzel ellentétes gyakorlat figyelhető meg: a vonatkozó törvények szövegezése nem egyértelmű, vagyis nem lehet tudni, hogyan alkalmazhatók a gyakorlatban, hiányoznak a végrehajtási rendeletek, nincs elég kisebbségi nyelven (esetünkben magyarul) beszélő hivatalnok, hiányoznak a kisebbségi nyelvű vagy kétnyelvű úrlapok. Ezek a hiányosságok lényegében mindegyik magyarok lakta országra érvényesek.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar nyelv hosszú távú fennmaradása Magyarországon kívül elsősorban politikai tényezők függvénye: „megfelelő státusának biztosítása, használati körének (törvény által garantált) radikális kibővítése [...] nélkül a visszaszorulás és leépülés folyamata nem állítható meg”.⁸¹ Nem a magyar nyelvet kell védeni a többségi nyelv hatásaitól, hanem a nyelvet beszélő közösség nyelvhasználati jogait kell bővíteni. Arra kell törekedni, hogy a közösség minél több helyzetben használni tudja anyanyelvét, hiszen a nyelvet használata tartja fenn.

Mind a kisebbségi magyar pártok, mind a magyarországi kormányzat (pártállástól függetlenül) arra törekednek, hogy az érintett államok legalább a nemzetközi szerződésekben vállalt szinten biztosítsák a nyelvi jogokat. Ezen túl azonban célként a hasonló nagyságú és hasonló helyzetben levő nyugat-európai őshonos kisebbségek (pl. a finnországi svédek vagy a dél-tiroli németek) által elért státusz fogalmazódik meg, vagyis az, hogy a magyar nyelv az adott államban legalább regionális szintű hivatalos nyelv legyen. Ez a törekvés azonban (jelenleg még)

⁸¹ Lanstyák István: Magyar nyelvtervezés a Kárpát-medencében a 21. században. In: Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1998/2002. 131.

a többségi politikai elitek ellenállásába ütközik, amelyek alapvetően csak a minimális egyéni nyelvi jogok biztosítására hajlandóak. A „magasabb szintű” nyelvi státus jogszabályi garantálása a többségi politikai elit támogatása nélkül lehetetlen, ezért meg kell keresni a hatékony érdekérvényesítés és együttműködés lehetőségeit.

A kisebbségi magyar nyelv státusának rendezése során ki kell használni Magyarország politikai támogatását, s azt, hogy az Európai Unió parlamentjébe nemcsak magyarországi, hanem határon túli magyar képviselők is bejutottak. Magyarország emellett saját hatáskörében, pl. a szomszédos államok magyar közösségei számára nyújtott támogatások révén, ill. a nemzetközi fórumokon, valamint a szomszédos államokkal történő diplomáciai egyeztetések által is jelentős hatást gyakorolhat a magyar nyelv státusának erősítésére a környező országokban.⁸²

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyelvi jogok törvényi szintű garantálása a kisebbségi nyelvek tényleges használatának csak előfeltétele. Az érintetteknek ismerniük is kell jogaikat, és meg kell teremteni számukra a feltételeket. Az utóbbi időben e területen is megfigyelhető előrelépés, például Romániában a nyelvi jogokkal kapcsolatos ismeretek terjesztését célzó, a nyelvi jogok gyakorlati alkalmazását segítő honlap indult (l. www.nyelvi jogok.ro), és hasonló készül Szlovákiában is; a Termini Kutatóhálózathoz tartozó szervezetek munkatársai is kifejtenek ilyen irányú ismeretterjesztő tevékenységet, sőt a nyelvi jogok kérdése fokozatosan bekerül a tankönyvekbe is.⁸³ A Szlovákiai Magyarok Kerek-

⁸² Időnként Magyarország akaratlanul is rontja a magyar nyelv határon túli pozícióit és presztízsét; pl. azzal, hogy a legnagyobb magyar bank szomszédos országokban nyitott fiókjában sem szóban, sem írásban nem lehet használni a magyar nyelvet, miközben több szerb vagy ukrán tulajdonú bankban kétnyelvű feliratok, űrlapok és magyarul is beszélő ügyintézők fogadják az ügyfeleket; vagy azzal, hogy elveszi a magyar közszolgálati rádió hallgatásának lehetőségét a kisebbségben élők nagy részétől (l. Kontra Miklós: A nyelvi genocídium fogalma és mai magyarországi megvalósulásai/megvalósításai. *Kritika* 2009/5. 22–25.)

⁸³ A Szlovákiai Lilium Aurum Kiadó 2002-ben *Általános és kisebbségi jogok* címmel kiegészítő tankönyvet adott ki az állampolgári ismeretek tantárgy oktatásához, s most készült el az új gimnáziumi magyarnyelv-tantervhez igazodó első osztályos tankönyv (szerzői a Gramma munkatársai: Misad Katalin, Simon Szabolcs és Szabó Mihály Gizella), amelyben már van a nyelvi jogokat, azok érvényesíthetőségét tárgyaló fejezet. Ennek fontosságára már Szépe György (Szépe György: *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra, Pécs, 2001. 67–68) is felhívta a figyelmet. Kárpátalján az új, 5–12. osztályos magyar nyelv tantervben is helyet kaptak a nyelvi jogi ismeretek, és az ennek alapján írott 10. osztályos tankönyvben kiemelt figyelmet kapnak a helyi nyelvváltozatok jellemzői és a nyelvi jogi

asztala 2010. február 1-től jogsegély-szolgálatot indított mindazok számára, akiket valamilyen sérelem ért az államnyelvtörvény kapcsán vagy a nyelvi jogai érvényesítése során Szlovákiában.⁸⁴

A fentiekkel szoros összefüggésben a nyelvi jogok gyakorlati érvényesítésének nyelvi feltételei kapcsán is vannak feladataink.⁸⁵ A kisebbségi magyar beszélőket jellemző kontaktushatások megjelenése (pl. a kódváltás, de főleg a kölcsönszavak használata) gyakran annak a következménye, hogy a beszélő nem ismeri bizonyos fogalmak magyar nevét. A nyelvi hiány tipikusan a szakszavak esetében jelentkezik: egyrészt a beszélők szakképzettséget rendszerint többségi nyelven szereztek, másrészt az államigazgatási szervekkel, intézményekkel való kapcsolattartásban, a hivatali ügyintézésben, az üzleti életben a magyar nyelv írásban évtizedeken át csak korlátozottan (vagy egyáltalán nem) volt használatos. Ezért bővíteni kell a magyar nyelvű szakképző programokat középfelsőfokon, illetve a felnőttképzésben, két- és többnyelvű terminológiai adatbázisokat kell kialakítani, majd ezek alapján szakszótárakat lehet összeállítani, ezek anyagát folyamatosan korszerűsíteni és karbantartani, és nem utolsósorban arra kell törekedni, hogy a kisebbségi magyarok minél több jó minőségű magyar szöveggel találkozzanak.

E szempontból kiemelt jelentősége van a lehető legszélesebb értelemben vett közigazgatás és közszolgáltatások „kétnyelvűsítésének”: el kell készíteni a vonatkozó jogszabályok, tájékoztatók és űrlapok egységes terminológiájú magyar fordítását, s ezeket az érintett hivatalok, hivatalnokok, valamint kisebbségi ügyfelek számára hozzáférhetővé kell tenni. Mivel ezeket a feladatokat a legtöbb érintett országban nem vállalják magára a hatóságok, más magyar szervezetekkel karöltve jelenleg elsősorban a Termini Kutatóhálózatba tartozó nyelvi kutatóállomások végzik.⁸⁶ A valóban pozitív irányú elmozduláshoz azonban szükség

környezet (Beregszászi Anikó: *Magyar nyelv: stilisztika. Tankönyv a magyar tanulóiskolák 10. osztálya számára.* Bukrek, Csernyivci 2010.).

⁸⁴ <http://www.jogsegely.sk>

⁸⁵ Lanstyák István – Szabómihály Gizella: Nyelvi jogaink érvényesítésének nyelvi feltételei. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1999/2002. 117–126.

⁸⁶ A Szabó T. Attila Intézet munkatársai a már említett közigazgatási szótárakon kívül (Fazakas Emese (szerk.): *Román–magyar közigazgatási szótár.* Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy, 2002., Benő Attila és mtsai.: *Magyar–román közigazgatási szótár.* Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy, 2004.) a www.nyelvijogok.ro honlapra felkerülő nyomtatványok, űrlapok fordítását és

van a fordítást vállalók (beleértve a hivatalos tolmácsokat és fordítókat is) rendszeres nyelvi és szakmai képzésére és továbbképzésére.

Egyik tanulmányában Péntek János azt hangsúlyozza: „nem a nyelvi emlékek reliktszerű, muzeális mentésére vagy őrzésére kell tervet vagy stratégiát kidolgozni, hanem az élő nyelv megtartására a mindennapi használatban, lehetséges funkcióinak teljes körében”.⁸⁷ A kisebbségi magyar közösségekben ma még nagyrészt természetes a családon belüli nyelvátörökítés. Hogy ez a jövőben is így maradjon, hatékony és összehangolt magyar nyelvpolitikára és nyelvi tervezésre, valamint az ezekhez igazított támogatáspolitikára van szükség.

nyelvi lektorálását végzik. A Gramma az önkormányzatok számára az általuk használt nyomtatványok kétnyelvű változatát és egyéb dokumentumokat tartalmazó CD-t készített. Szerbiában is készült közigazgatási szótár (Orosz János: *Szerb–magyar közigazgatási és jogi szótár*. Magyar Szó Lapkiadó, Újvidék, 2005.).

⁸⁷ Péntek János: A magyar nyelv erdélyi helyzete és perspektívái. In. Fedinec Csilla (szerk.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban..* Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest, 140.

SZÁMUNK SZERZŐI

BENŐ ATTILA, nyelvész, egyetemi docens
Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár

CSEBICSKÓ ISTVÁN, nyelvész
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Hodinka Antal Intézet, Beregszász

FERENC VIKTÓRIA, doktorjelölt
Pécsi Tudományegyetem,
Alkalmazott Nyelvészet Doktori Program

GIDÓ ATTILA, történész
Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár

JUHÁSZ TIHAMÉR, doktorandusz
Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Csíkszereda

LACZÓ FERENC, történész
Friedrich Schiller Egyetem, Jéna

LANSTYÁK ISTVÁN, nyelvész
Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tan-
szék, ill. Gramma Nyelvi Iroda, Pozsony – Dunaszerdahely

MANZINGER KRISZTIÁN, jogász
Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi
Kar Európai és Nemzetközi Jogi Tanszékének tanársegédje

PÉNTEK JÁNOS – nyelvész, az MTA külső tagja
Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár

SZABÓMIHÁLY GIZELLA, egyetemi oktató, nyelvész
Konstantin Filozófus Egyetem, ill. Gramma Nyelvi Iroda,
Nyitra – Dunaszerdahely

VARGA KUNA BÁLINT, történész, PhD-hallgató
Budapest/Mainz

REGIO

ALAPÍTOTTA 1990-BEN
Írók Szakszervezete Széphalom Könyvműhely
Tóth László

ELŐFIZETHETŐ

regio@chello.hu

Egy szám ára: 1200 Ft

Előfizetési díj egy évre: 3650 Ft

Megjelenik: évente négyszer.

ISSN 0865-557X

REGIO

A review of Studies on Minorities, Politics and Society

Volume 21, 2010, No. 3

HUNGARIAN-HUNGARIAN LINGUISTICS

- ISTVÁN CSERNICSKÓ – JÁNOS PÉNTEK – GIZELLA SZABÓMIHÁLY
Forms of Minority Hungarian Languages in the Framework
of the Majority Language Policy. The Case of Romania and Ukraine 3
- ISTVÁN LANSTYÁK – ATTILA BENŐ – TIHAMÉR JUHÁSZ
'Termini': a Hungarian-Hungarian Dictionary and Database 37
- VIKTÓRIA FERENC
Hungarian Minority Higher Education and Its Language Challenges
in Carpathian Basin: Problems and Tasks 59

JEWS IDENTITIES

- FERENC LACZÓ
Hungarian Jews Identities. Discourse of Identity in Scientific Texts
in The Horthy's Regime 91
- ATTILA GIDÓ
After the Holocaust: The Social Situation of the North Transylvanian Jews
in 1946 116

PAPER

- KRISZTIÁN MANZINGER
The Ortodox Church and the Hungarian National Interests in Hungary 149

REVIEW

A REGIO c. folyóiratot
az alábbi könyvesboltokban lehet megvásárolni

Budapesti Teleki Téka

1088 Budapest, Bródy Sándor u. 46.

Írók Boltja

1067 Budapest, Andrássy út 45.

Pont Könyvkereskedés

1051 Budapest, Nádor u. 8.

Kis Magiszter Könyvesbolt

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Atlantisz Könyvsziget

1052 Budapest, Piarista köz 1.

Balassi Könyvesbolt

1023 Budapest, Margit u. 1.

Kódex Könyvárúhá

1054 Budapest, Honvéd u. 5.

Sík Sándor Könyvesbolt

6720 Szeged, Oskola u. 27.

Két Könyvész Könyvesbolt

3500 Miskolc, Egyetemváros

Széchenyi Könyvesbolt

7624 Pécs, Rókus u. 5.

Cédrus Könyvkereskedés

9400 Sopron, Mátyás kir. u. 34/f.

Könyvesház

9700 Szombathely, Halász Ernő u. 7.

Sziget Könyvkereskedés

4032 Debrecen, Egyetem tér 1.